

महिलामाथि हुने हिंसा

महिलामाथि हुने हिंसा जनस्वास्थ्यको समस्या हो । महिलामाथि हुने हिंसा प्रायः गरी घरपरिवारका सदस्य, नजिकका मानिस र आफ्ना नातेदारहरूबाट हुने गर्दछ । यसप्रकार आफूमाथि आफ्ना नजिकका मानिसबाट हुने पीडाका कारण महिलालाई थप पीडा दिन्छ । त्यसैले हरेक महिलालाई आफ्नै घरभित्र आफू असुरक्षित भएको सोच्न बाध्य पार्दछ । महिलाका सुरक्षाका सन्दर्भमा प्रश्न चिन्ह लाग्दछ ।

देशमा महिलाहरूमाथि घटने गरेका हिंसात्मक घटनाहरू नियाल्दा र विश्लेषण गर्दा हिंसाहरू सबभन्दा बढी घरभित्र (श्रीमान्बाट पीडित ३६%) र समुदायमा (छिमेकीबाट पीडित २१%) हुने गरेका पाइन्छन् । ती हिंसाहरूमा कुटपिटदेखि लिएर हत्या गर्नेसम्मका घटनाहरू छन् । घरपरिवारका सदस्यहरू मिलेर जलाउने (हसुन इद्रिस, नेपालगंज) कार्य, लोग्नेले मारेर खाल्डोमा गाडेको घटना (स्याङ्जाको घटना) जस्ता विभिन्न घटनाहरू हाम्रा अगाडि छन् । अहिले हाम्रो नेपालमा भइरहेको महिलामाथिको हिंसाको स्थितिले हाम्रो समाज, घर, राज्यको सोचाइ र सभ्यताको स्थितिमा नै प्रश्न चिन्ह खडा गरेको छ ।

संयुक्त राष्ट्र सङ्घद्वारा महिलामाथि हुने वा गरिने हिंसाको अन्तका लागि विभिन्न मानवअधिकारसम्बन्धी दस्तावेजहरूमाफत प्रतिवद्धता जाहेर गरिएको छ । खास गरी संयुक्त राष्ट्र सङ्घको स्तरबाट “महिलामाथि हुने सबै खाले हिंसा र भेदभावको अन्त” (CEDAW) सम्बन्धी महासन्धि नै तयार गरिएको छ र यसमा विभिन्न राष्ट्रहरूबाट अनुमोदन गराई प्रतिवद्धता लिने काम पनि गरिएको छ । यो महासन्धिको साथै “महिलामाथि हुने हिंसा अन्त गर्ने घोषणापत्र” जस्ता घोषणापत्रहरूसमेत तयार गरिएका छन् । यस किसिमका अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूमा अनुमोदन गरी महिलामाथि हुने हिंसाको अन्त्य गर्ने प्रतिवद्धता हाम्रो सरकारले पनि जनाएको छ । यति हुँदाहुँदै पनि राष्ट्रिय स्तरबाट महिलामाथि हिंसा अन्त गर्नका लागि प्रभावकारी कदम नचालिनु दुःखपूर्ण छ । महिलामाथि हुने हिंसा धेरै जसो पुरुष (७९%) बाट हुने वा उनीहरूकै कारणबाट हुने गरेको भए तापनि हिंसा गर्नेमध्ये केही प्रतिशत महिलाहरू (१२%) पनि देखिन्छन् ।

हाम्रो दैनिक व्यवहारमा महिलामाथि हुने हिंसालाई साधारण रूपले हेर्ने, यसलाई

आत्मसात् गर्ने एक किसिमको बानी भै परिसकेको छ । समाजमा रहेको महिलालाई हेर्ने दृष्टिकोणका कारण महिलामाथि हुने हिंसालाई सामान्यीकरण गर्ने गरिन्छ । महिलामाथि हिंसा भएकोमा स्वयम् महिला नै दोषी भएको मानिन्छ । त्यसैले हिंसाविरुद्ध आवाज उठाउन र उजुरी गर्न हामी महिलाहरूले सकेका छैनौं । फलस्वरूप हिंसा गर्नेहरूलाई थप बल पुगिरहेको छ ।

आफ्नो सहयात्री, परिवारका सदस्यहरू तथा समुदायमा समेत महिलाहरूलाई नियन्त्रणमा राख्नुपर्दछ भन्ने धारणा छ । महिलालाई नियन्त्रणमा राख्नका लागि कुटपिट, बलात्कार, यौनदुर्व्यवहार, बाल यौनदुर्व्यवहार जस्ता विभिन्न खाले हिंसा गरिन्छन् । ती हिंसाहरूलाई सामान्यीकरण गरिन्छ ।

प्रायः गरी हरेक दिन हामीले टेलिभिजन, रेडियो, पत्रपत्रिका आदि सन्चार माध्यममा महिलामाथि हुने हिंसाका समाचारहरू पढ्छौं, सुन्छौं र देख्छौं । यसले महिलामाथि हुने हिंसा हाम्रो जीवनकै एक पाटो हो कि भन्ने सन्देश दिन्छ । महिलामाथि हुने हिंसाको सङ्ख्या, प्रकृति र त्यसको समाधानका लागि गरिएका प्रयासहरूले त्यो समाज र राष्ट्र आफ्ना नागरिकहरूप्रति कति संवेदनशील छन् र जिम्मेवार छन् भन्ने प्रस्ट्याउँछ । महिलामाथि हिंसा हुने र गर्ने समाज, घर र राष्ट्रप्रति

कसैले गर्व गर्न सक्दैनन् । त्यसैले महिलामाथि हुने हिंसाविरुद्ध समाजका हरेक तह, तप्का, वर्ग समूह एकजुट हुनु जरूरी छ । महिलामाथि हुने हिंसाविरुद्ध आवाज उठाउनु अपरिहार्य छ ।

“महिलालाई अपमान गर्ने, महिलाको शरीरको अखण्डता तथा स्वतन्त्रसँग हिँडडुल गर्न पाउने अधिकारलाई व्यक्तिगत तथा सामाजिक दमन गरी खण्डन गर्ने, मानसिक तथा शारीरिक चोट पुऱ्याउने जस्ता सम्पूर्ण कार्यहरूलाई महिलामाथि हुने हिंसा भनिन्छ ।”

यसभित्र महिलामाथि गरिने कुटपिट, बलात्कार यौन तथा शारीरिक शोषणहरू, शाब्दिक तथा मानसिक दुर्व्यवहार, आफ्नो सहयात्रीबाट गरिने हत्या, महिनावारी वा सुत्केरी अवस्थामा गरिने भेदभाव (धार्मिक र सांस्कृतिक), जबरजस्ती वेश्यावृत्ति, बेचबिखन तथा ओसारपसार, जबरजस्ती यौनशोषणहरू जस्ता सम्पूर्ण व्यवहारहरू पर्दछन् ।

सबै प्रकारका हिंसाहरूले हरेक व्यक्तिलाई प्रभाव पार्दछन् । हिंसाले हाम्रो आफ्नो जीवनका बारेमा आफैले निर्णय गर्न सक्ने क्षमतामा गम्भीर असर पार्दछ । त्यसमाथि पनि यौनिक दुर्व्यवहार र हिंसाले हाम्रो यो क्षमतालाई अभै बढी प्रभाव पार्दछन् । यौनिक सम्बन्धले

तथ्याङ्क साभार : अन्वेषी २००८, महिला हिंसासम्बन्धी वर्षपुस्तक

आत्मीयता र माया बढाउने अनि एक अर्कालाई नजिक ल्याउने गर्दछ । तर त्यही यौनिक सम्बन्धलाई प्रयोग गरी हिंसात्मक तवरले अर्को व्यक्तिलाई नियन्त्रण गर्न प्रयोग गरिने हुँदा यसले भन्नु बढी दुःख पुऱ्याउँदछ, पीडा दिन्छ ।

दुर्भाग्यवश हाम्रो समाजमा यौनशोषण र यौनहिंसा अत्यन्तै व्यापक छ । बाटो-घाटोमा महिलाको शरीरका रूपरङ्ग हेरी जिस्क्याउने, दुर्व्यवहार, बलात्कार, यौनशोषण गर्ने जस्ता घटनाहरू सामान्य भएका छन् । पुरुषले दुईवटा विवाह गर्नु, बलात्कार गर्नु, बालिकाहरूमाथि यौनशोषण गर्नु हाम्रो समाजमा हरेक दिन घट्ने घटनाका रूपमा देखिन थालेका छन् ।

सदीयौँदेखि धर्म, परम्परा, संस्कारका नाममा महिलामाथि हिंसा हुँदै आएको छ । धर्म, सभ्यता, संस्कृतिजस्ता विभिन्न तत्त्वहरूका आडमा महिला तथा बालबालिकामाथि हिंसा हुने अनि उनीहरू त्यसलाई चुपचाप सहन बाध्य हुनुपर्ने अवस्था हरेक तह र स्थानहरूमा व्याप्त छ । देशमा बिस्तारै स्थापित हुँदै गएको लोकतान्त्रीकरण, महिला सशक्तीकरण र मानवअधिकारप्रतिको संवेदनशीलताका कारण यो स्थितिमा बिस्तारै सुधार हुन थालेको छ । अहिले बिस्तारै महिलामाथि हुने हिंसाका घटनाहरू बाहिर आउन थालेका छन् । हामी महिलाहरू आफूमाथि भएको हिंसालाई पहिचान गरी त्यसबाट मुक्त हुने र आफ्नो अधिकारको

खोजीमा अगाडि बढ्न थालेका छौँ । यो स्थिति निश्चय पनि सुधारको स्थिति हो । आशलाग्दो स्थिति पनि हो । यति हुँदाहुँदै पनि हामी महिलाहरूले हामीमाथि हुने हिंसाको पहिचान र हिंसाबाट मुक्त भई बाँच्न पाउने अधिकार प्राप्त गर्न अभै धेरै लामो बाटो तय गर्नुपर्दछ । सरकारलाई यस विषयमा संवेदनशील बनाउन, परिवार, समाज, धर्मगुरु सबैलाई महिलामाथि हिंसा गर्नु भनेको अपराध हो, यस्ता अपराधीले कानुनी तथा सामाजिक दुवै सजाय भोग्नुपर्दछ, भन्ने बारे आत्मसात् गराउन हाम्रा सामु ठुलो चुनौती छ । यसका साथै सदीयौँदेखि धर्म, परम्परा, संस्कृति, कुलको चलन, मर्यादा जस्ता विभिन्न कुराहरू अघि सारी हिंसा खप्न बाध्य भएका हामी महिलाहरूभित्र पनि हामीमाथि हुने कतिपय हिंसाहरू साधारण हो, जीवनको एउटा पाटो हो, संस्कृति हो, सामाजिक परम्परा हो भन्ने मान्यताले ढक्ने गरी डेरा जमाएको छ । यसलाई उखेलेर फाली हामी महिलाहरूभित्र, हामीमाथि हिंसा गर्ने अधिकार कसैलाई पनि छैन; हामी स्वतन्त्र नागरिक हौँ, हाम्रो आफ्नो शरीरमाथि हाम्रो आफ्नो अधिकार छ; हिंसामुक्त जीवन बाँच्न पाउनु भनेको हाम्रो अधिकार हो भन्ने मान्यता स्थापित गराउनु अर्को चुनौतीका रूपमा रहेको छ ।

घर, परिवार, समाजदेखि राज्यसम्म हामी महिला भएका कारणले आवश्यक पर्ने विभिन्न खाले आवश्यकताहरूसहितको सारभुत समानता हाम्रो

अधिकार हो । महिला भएकै कारण हामीलाई पछाडि पार्नु, हाम्रो शरीर, रूप र रडमा छेडछाड गर्नु, खानपानमा भेदभाव गर्नु, महिनावारीका बखतमा भेदभाव गर्नु, इच्छाविपरीत विवाह गरिदिनु वा यौनसम्पर्क राख्नु, आफ्नो इच्छानुसार लगाउन, खान, बोल्न र हिँडडुल गर्न नपाउनु आदि । हामीमाथि हुने हिंसाहरू हुन् । यी सबै कुराको हामीले खुलेर विरोध गर्नुपर्दछ, चुपचाप सहनु हुँदैन । यसका लागि महिलाहरू पनि समान अधिकार प्राप्त नागरिक हुन् भन्ने भावनाको विकास हामीले सबै महिलाहरूलाई गराउनुपर्दछ ।

महिलामाथि हुने हिंसालाई बुझी हेर्दा (Understanding violence against women)

हाम्रो समाजमा पुरुषले गरेको हिंसा ढाकछोप गर्न, पुरुषलाई बचाउन, पुरुष स्वयम् खराब होइन उसका पछाडि विविध कारण तथा पृष्ठभूमि भएको जस्तै यौनकुण्ठा, बाल्यकालमा भएको दुर्व्यवहार, जीवनमा भोग्नुपरेका सङ्घर्ष, मादक तथा लागुपदार्थको सेवन आदिले उसलाई हिंसात्मक बनाएको भन्ने बचाउ पक्ष अधि सारिन्छ । यसप्रकारले महिलामाथि हुने तथा भएका हिंसालाई सामान्यीकरण गर्ने प्रयास गरिन्छ । पुरुषद्वारा गरिएका त्यस्ता हिंसा न्यायोचित

भएको तथ्य अगाडि सारिन्छ । यो अत्यन्तै गलत हो । साँचो अर्थमा महिलामाथि हिंसा भइरहनुका कारण हाम्रो समाजमा रहेको शक्ति र नियन्त्रणको असन्तुलित वितरणले हो ।

हाम्रो संस्कृतिले महिलालाई दोस्रो दर्जामा राखेको छ । महिला पुरुषमा आश्रित व्यक्ति हुन् भन्ने मान्यतालाई स्थापित गरेको छ । समाजमा विद्यमान विभिन्न खाले सामाजिक मुल्यमान्यताहरू, व्यवहार र धार्मिक प्रचलनहरूले यसलाई मलजल गर्ने काम गरेका छन् ।

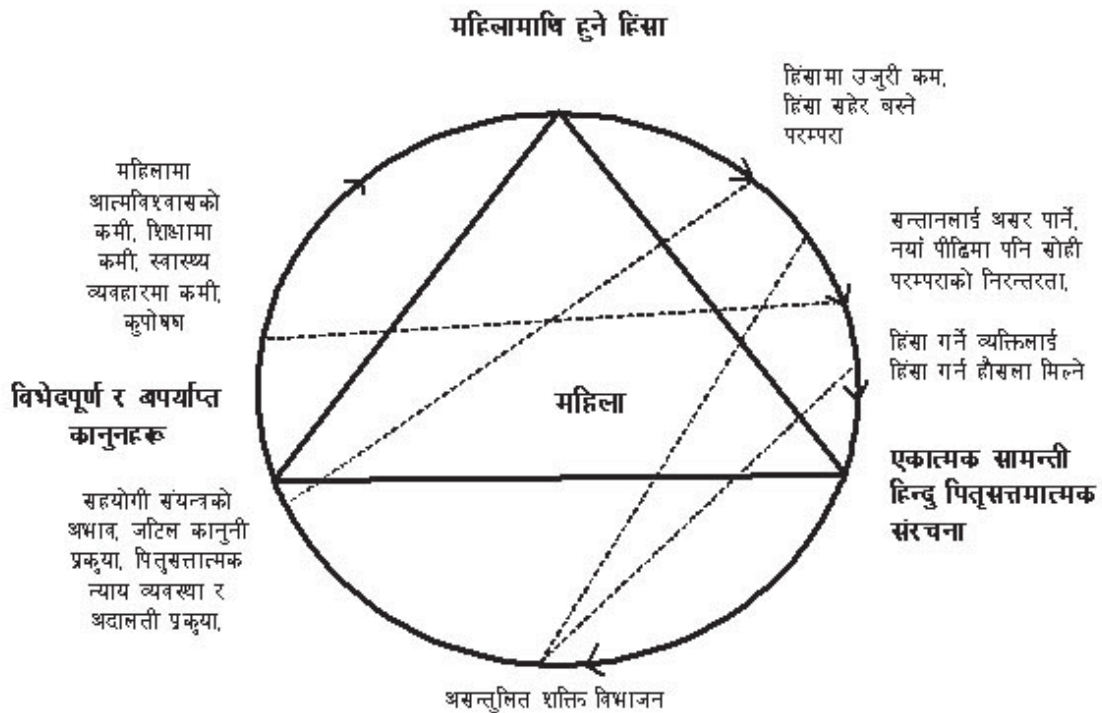
हाम्रो समाजमा गाली, धम्की, थप्पड, हेला गर्ने आदि व्यवहारहरू मानिसलाई ठीक ठाउँमा अथवा नियन्त्रणमा राख्न प्रयोग गर्ने अस्त्रका

साभार : महिलाका लागि डाक्टर नभएमा

रूपमा लिइन्छ । धेरैलाई यही व्यवहार प्रयोग गरी नियन्त्रण गर्न सकिन्छ भनी सानैदेखि सिकाइएको हुन्छ । हामी यिनै व्यवहारहरू आत्मसात् गर्दै आएका छौं । यसमा पनि पुरुषहरूलाई यो व्यवहार अभै बढी सशक्त तरिकाले आत्मसात् गराइएको हुन्छ । लोग्नेमानिस भएपछि सबैलाई मिलाएर राख्नुपर्छ । कमजोर हुनु हुँदैन; नेतृत्वदायी बनी सबैलाई तह लगाई राख्नुपर्छ भन्ने मान्यता हामीकहाँ जरा जस्तै गाडिएको छ ।

हाम्रो समाज तथा घरपरिवारमा पुरुषहरूले आफ्नो घरकी महिलालाई तह लगाउन सकेन भने उसलाई गिज्याउने गरिन्छ । त्यसै गरी सासुले बुहारीलाई, आमाले छोरीलाई, हजुरआमाले नातिनीलाई, दाइले बहिनीलाई त्यस्तै अन्य विभिन्न नाताभिन्न ठुलाले सानालाई नियन्त्रणमा राख्नुपर्दछ भन्ने सामाजिक मान्यता रहेको छ । यसरी नियन्त्रण गर्नलाई गाली, धम्की, कुट्ने, पिट्ने, थर्काउने जस्ता विभिन्न प्रकारका व्यवहारहरूलाई सामान्य मानिन्छ ।

डा. रेणु राजभण्डारी, २००८

हाम्रो समाजमा पुरुषलाई घरको मुली मान्ने चलन छ । पुरुषलाई महिलाको भन्दा माथिल्लो दर्जा दिइन्छ । पुरुषले महिलालाई नियन्त्रण गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता राखिन्छ । पुरुष र महिलाबीच स्थापित शक्ति सम्बन्धले पुरुषलाई शक्तिवान् र महिलालाई शक्तिविहीन बनाएको छ । यही नै महिलामाथि हुने हिंसाको मुख्य कारण हो ।

महिलामाथि हुने हिंसा गहिरिएर हेर्दा

विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनले यौनहिंसा, आफ्नो सहयात्रीबाट हुने हिंसालगायत महिला तथा बालबालिकाहरूमा हुने सबै प्रकारका हिंसाहरूलाई महामारीकै रूपमा रहेको जनस्वास्थ्य समस्या भनी पहिचान गरेको छ ।^१

यसका साथै संयुक्त राष्ट्र सङ्घले महिलामाथि हुने सबै प्रकारका हिंसाको अन्त गर्नका लागि आफ्ना सबै सदस्य राष्ट्रहरूलाई पटकपटक आह्वान गरिसकेको छ ।

हाम्रो समाजका हरेक तह र क्षेत्रमा महिलामाथि हिंसा हुने गरेको छ । महिलाको जीवनका विभिन्न चरणमा विभिन्न प्रकारले हिंसा हुने

गर्दछ । समाजले महिलालाई हेर्ने दृष्टिकोण तथा सोही अनुरूपले हुने गरेका महिलाहरूको सामाजिकीकरणले महिलाहरूभित्र पनि आफूमाथि भइरहेको हिंसाका बारेमा अरूलाई भन्न नसक्ने, विरोध नगरी चुपचाप सहेर बस्ने जस्ता प्रकृतिहरूको विकास भएको छ । त्यसै गरी समाजले हेर्ने दृष्टिकोण तथा समाजले गर्ने सामाजिकीकरणका कारण हिंसा गर्ने व्यक्तिहरूमा महिलामाथि हिंसा गर्नु भनेको आफ्नो अधिकार हो भन्ने लाग्दछ । महिलालाई डर देखाएर, धम्काएर, महिलाको शरीर, उत्पादनशीलता र यौनिकतामा नियन्त्रण गरी आफ्नो नियन्त्रण स्थापित गर्नु उनीहरूलाई न्यायोचित लाग्दछ ।

१. विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनको अक्टोबर २००२ को हिंसा र स्वास्थ्यसम्बन्धी प्रतिवेदनअनुसार

“फराकिलो दृष्टिले हेर्दा व्यक्तिगत वा सामाजिक दबावका कारण गरिने त्यस्ता सम्पूर्ण किसिमका व्यवहारहरू जसले महिलाको शरीर, भौतिक आवश्यकता वा स्वतन्त्रसँग हिँडडुल गर्न पाउने अधिकारलाई खण्डित गर्दछ भने त्यो महिलामाथि हुने हिंसा हो ।” यसभित्र विभिन्न प्रकारले हुने गरेको संरचनागत हिंसाहरूका साथसाथै महिलामाथि हुने कुटपिट, बलात्कार, यौनदुर्व्यवहारदेखि महिला र किशोरीहरूमाथि हुने गरेका सम्पूर्ण शारीरिक, शाब्दिक तथा मानसिक हिंसाहरूसमेत पर्दछन् ।

महिलामाथि विभिन्न प्रकारले हुने हिंसा कुनै सामान्य जस्तो देखिएला र कुनै जटिल जस्तो । हिंसाको स्वरूप जस्तोसुकै होस् त्यसले महिलाहरूलाई मानसिक वा शारीरिक प्रभाव पार्दछ । फलस्वरूप समाजमा हुने गरेका हिंसाहरूका कारणले महिलाहरूको आफ्नो जीवनका सम्बन्धमा लिने निर्णय र सोचमा प्रभाव पार्दछ ।

**“मेरो शरीर मेरो हो ।
यसमा मेरो पूर्ण अधिकार
छ ।”**

घरेलु हिंसा : यसका कारण र परिणामहरू

घरेलु हिंसा : यसका कारण र परिणामहरू

“घरपरिवारका कुनै पनि सदस्यहरूबाट घरपरिवारकै अर्को कुनै पनि सदस्यलाई डर देखाएर, धम्काएर वा अन्य कुनै पनि प्रकारका बल वा दबाव प्रयोग गरेर शारीरिक, मानसिक, यौनिक शोषण गरेर आफ्नो नियन्त्रणमा लिन्छ र नियन्त्रणमा लिई शारीरिक, मानसिक, यौनिक वा अन्य कुनै पनि प्रकारको हिंसा गर्छ वा हिंसा प्रयोग गरेर लाभ लिन्छ भने त्यसलाई घरेलु हिंसा भनिन्छ ।”

महिलामाथि हुने हिंसाहरूमध्ये घरेलु हिंसाको पङ्क्ति सबैभन्दा अग्रस्थानमा छ । अत्यन्तै ठूलो सङ्ख्यामा घरेलु हिंसा खप्न महिलाहरू बाध्य छन् । तैपनि घरेलु हिंसाका बारेमा पुलिसमा उजुरी दर्ता गर्ने सङ्ख्या अत्यन्तै थोरै छ । घरेलु हिंसा प्रकाशमा नआउनुका विभिन्न कारणहरू हुन्छन् । ती कारणहरूमध्ये निम्नलिखित तीनवटा कारणहरू अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण छन् :

१. महिला पुरुषको नियन्त्रणमा हुनुपर्दछ । तसर्थ पुरुषले कहिलेकाहीं दुईचार थप्पड हान्ने, गाली गर्ने, धम्काउने जस्ता कार्यहरू गर्नु घरेलु हिंसा होइन भन्ने मान्यता महिला र पुरुष दुवैमा हुनु ।
२. समाजका अगुवालगायत पुलिस तथा अन्य कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरू महिलाका मुद्दामा संवेदनशील नहुनु । महिला भएपछि खप्नुपर्दछ, मुख लाग्नु हुँदैन जस्ता मान्यताहरूलाई प्रवर्द्धन गर्नु । सोहीअनुरूपको व्यवहार हुनु ।
३. आफूमाथि भइरहेको हिंसा प्रकाशमा ल्याए पनि न्याय पाइन्छ नै भन्नेमा महिलाहरू विश्वस्त हुन नसक्नु । हिंसापीडित महिलाहरूलाई आवश्यक पर्ने सहयोगको संरचना नभएका कारणले पुलिसमा रिपोर्ट गरेपछि कहाँ बस्न जाने ? भन्ने चिन्ता हुनु । आफू घर, परिवार समाज सबैतर्फबाट एकिलिन्छु कि भन्ने डर लाग्नु ।